

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Донбаський державний педагогічний університет (Україна)

Маріупольський державний університет (Україна)

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (Україна)

Зеленогурський університет (Польща)

Дилема війни/миру в постгуманному світі

Збірник наукових праць

(за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару
із міжнародною участю, 28-29 квітня 2017 року, м. Житомир)

Житомир - 2017

Редакційна колегія

Поліщук О. П. — голова редколегії, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Троха Богдан**, доктор габілітований, професор ZU (м. Зелена Гура), **Журба М. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Рубіжне), **Козловець М. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Сабадаш Ю. С.**, доктор культурології, професор (м. Маріуполь), **Сейко Н. А.**, доктор педагогічних наук, професор (м. Житомир), **Слющинський Б. В.**, доктор соціологічних наук, професор, член-кореспондент Української академії політичних наук, академік Академії наук Вищої школи України (м. Маріуполь), **Федь В. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Слов'янськ)

Рецензенти:

Герасимчук А. А., доктор філософських наук, професор

Ковтун Ю. В., кандидат філософських наук, доцент

Мельничук В. В., кандидат філософських наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 15 від 23 червня 2017 року)

Д 27 **Дилема війни/миру в постгуманному світі** : зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 28-29 квітня 2017 року, м. Житомир) / За ред. О. П. Поліщук, Б. Троха, М. А. Журби та ін. — Житомир, 2017. — 72 с.

У збірнику вміщено наукові праці за матеріалами доповідей і тез викладачів, докторантів, аспірантів на міжрегіональному науково-практичному семінарі із міжнародною участю «Дилема війни/миру в постгуманному світі» (28-29 квітня 2017 року, м. Житомир), присвячених актуальним проблемам філософських, культурологічних, соціологічних, психологічних наук, які пов'язані із розвитком соціуму в умовах постгуманізму, трансгуманізму й викликів сьогодення.

Збірник буде корисним студентам, аспірантам, докторантам, викладачам вищих навчальних закладів та всім, хто цікавиться проблемами постгуманізму, трангуманізму, біоетики.

Валерій Башманівський

(Житомир)

orcid.org/0000-0001-85896077

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА МІЖКУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Необхідність поглибленого вивчення соціальної природи і функцій міжкультурного діалогу кінця XX – початку XXI ст. зумовлена тим, що новітній суспільний процес активно поповнюється ідеями соціокультурного розвитку шляхом налагодження міжкультурного діалогу, і це підтверджується дослідженнями вчених, серед яких Д. Антонюк, М. Бахтін, Ф. Бацевич, Р. Гром'як, Я. Дашкевич, І. Дзюба, М. Довженко, В. Теремко, В. Євтух, Ю. Ковалів, І. Курас, А. Крутлашов, О. Лановенко, Л. Ляпіна, Л. Мазука, В. Малик, Л. Маєвська, О. Майборода, В. Межуєв, В. Мухтерем, В. Сагатовський, А. Орлов, А. Перотті, О. Пелин, О. Рибак, Ю. Римаренко, Н. Ротар, М. Шульга, Л. Шкляр та ін.

У публікаціях зазначених авторів діалог трактується як: «...розмова між двома або кількома особами/частина літературного твору, у якій відбувається розмова двох осіб/літературний твір, написаний у формі бесіди (...); розмову, обмін думками/звичайно на громадсько-політичні теми; переговори; бесіди в порядку взаємного зондажу» [5, с. 302]. На думку авторського колективу «Філософського словника» (за редакцією Володимира Шинкарука), діалог – це «форма мовномислительної комунікації, у якій схрещуються два чи більше різноспрямованих потоки думок з метою з'ясувати спільні точки взаєморозуміння та окреслити розбіжності, що в кінцевому підсумку має сприяти виявленню істини» [15, с. 145]. Авторський колектив «Філософського енциклопедичного словника» дотримується думки, що у «...сучасній філософії діалог – універсальна форма відношення «Я – Ти» як спосіб дослідження сутності людини та визначення її реального призначення в житті» [14, с. 161].

Тоді як М. Бубер акцентує увагу на трьох видах діалогу: «...справжній, що може бути виражений як у словах, так і в мовчанні (...), у якому кожний учасник прагне встановити з іншими живе співвідношення; технічний, зумовлений лише необхідністю об'єктивного взаєморозуміння, або передачі інформації; замаскований під діалог монолог, коли двоє чи більше людей доволі химерним чином розмовляють самі із собою, але при цьому вважають, що вони звільнилися від нестерпного перебування на самоті» [7, с. 140-141]. Діалог надає можливість учасникам почути іншого та бути почутими. Тому

М. Бахтін трактує діалог, як «плюралістичний світ різних свідомостей, що постає творчим стимулом для продукування нових культурних цінностей» [1, с. 298]. Активно розглядається науковцями й поняття діалогу культур. Так, автори книги «Короткий енциклопедичний словник із соціальної філософії» наголошують: «...спілкування має здійснюватися на засадах раціональної неупередженості, без надання будь-яких переваг тим чи іншим вартостям» [12, с. 253]. А «Філософський словник соціальних термінів» тлумачить поняття діалогу культур, як «...збереження й примноження культурної спадщини народів світу» [16, с. 253]. Ф. Бацевич у «Словнику термінів міжкультурної комунікації» наголошує, що діалог культур – це взаємодія культур, які контактують у процесах міжкультурної комунікації, забезпечуючи адекватне взаєморозуміння й духовне взаємозбагачення представників різних національних лінгвокультурних спільнот, будучи ефективною формою реалізації національної толерантності [2]. Активізація діалогу культур, на думку І. Дзюби, сприяє визначенню дієвих кроків у міжнаціональних стосунках на території нашої держави, що забезпечує повноцінний культурний розвиток «...громадян різних рас, етносів і віровизнань, що складають українську політичну націю» [10, с. 185]. Тому у студії «Діалог культур на сайтах ЗМІ Житомира» ми наголошували, що «...діалог дає перспективу визнати протилежну сторону як рівну та унікальну, здатну поглибити розуміння власної культурної ідентичності» [3, с. 166], відповідно, можемо трактувати діалог як можливість досягнення взаєморозуміння заради виявлення істини, а діалог культур – як уміння та здатність спілкуватися на засадах раціональної неупередженості.

Отже, міжкультурний діалог сприяє налагодженню комунікаційних зв'язків та розширює можливості суспільних груп на шляху досягнення взаєморозуміння. Попри вдалі спроби вивчення вищезгаданих понять, хочемо зазначити, що соціальна природа діалогу культур кінця ХХ – початку ХХІ ст. потребує, на нашу думку, додаткового вивчення, а тому ця проблема є основною метою означеного дослідження.

Взаємодія культур у період глобалізації вимагає від суспільних груп переоцінки власних позицій щодо міжкультурної взаємодії, проявлення та збереження національної ідентичності з урахуванням вимог міжкультурної толерантності, сприйняття особливостей культурного простору кожної групи, необхідних для налагодження конструктивних взаємозв'язків між представниками різних культур, різними спільнотами. Ці фактори слугують вагомим підґрунтям для інтенсивного налагодження взаємозв'язків між

представниками етнічних культур, коли проявляється їхній менталітет, особливості національного характеру, традиції, звичаї тощо. На нашу думку, в основі міжкультурного діалогу має домінувати збереження, розвиток і взаємодія культур кожного народу, що сприятиме акумуляції національної, етнічної культурної ідентичності в поєднанні з соціально-економічним розвитком суспільства за законами лібералізації, модернізації та залученням національних груп до загальносвітового процесу.

Цей рух направлений на універсалізацію життя, трансформацію національно-культурних цінностей, суспільних орієнтирів, духовних потреб тощо. Водночас, подібні кроки здатні викликати ризик появи в суспільстві рис масовості й популізму, а пізніше – призвести до втрати самотності.

Так, Хосе Ортега-і-Гассет класифікував це явище як перетворення індивіда в «масу», головною особливістю якої є те, що вона однакова та має спільні культурні цінності. Людина в такому колі особливо не виділяється й не відрізняється від інших. Ця суспільна група презентує середнього рівня культуру, середній раціоналізм, масову літературу зокрема та масову культуру загалом. «Натовп, що виник на авансцені суспільства, миттєво став видимий. Раніше він лишався непомітним, знаходився десь у глибині сцени; нині це головний персонаж. Солістів більше немає – один хор» (...). У подібній групі головне місце займає не унікальна людина з її особливостями, індивідуальністю, а маса. Це стан, коли кожен вважає себе таким, як усі, і задоволений власною схожістю з іншими» [11, с. 45-46].

Зазначене явище має всі важелі для спонукання індивіда до активного висвітлення своєї позиції, власного ставлення до процесів, що відбуваються в суспільстві тощо. Вагомим аргументом, вважаємо, стає наголос на національній самотності, що слугує орієнтиром у процесі збереження рис ідентичності. Етап освоєння нового в поєднанні з кращими зразками національної культури дає змогу суспільній групі гармонійно контактувати з представниками інших національних об'єднань на умовах толерантності. Згадана умова сприятиме утвердженню національних рис і менталітету суспільної групи в міжкультурній комунікації, презентується синтезом складових усіх культур, традицій і цінностей, що активно взаємодіють у більш демократичній глобалізаційній політиці.

На наш погляд, суспільство має взяти за основу традиційні національні й релігійні цінності, що стануть вагомими компонентами в процесі налагодження рівноправного міжкультурного діалогу, і це сприятиме побудові гнучкої й прагматичної суспільної свідомості, здатної відчувати

динаміку та тенденції глобалізаційного процесу, передбачати можливі наслідки та проектувати власну позицію.

Національні і загальнолюдські цінності здатні побороти вплив масовості в новітній культурі, створюючи потужний пласт для збереження самобутності та ідентичності. У свідомості людини в культурному просторі кінця XX – початку XXI ст. домінують основні позиції, а саме: широкий кругозір і глибокі знання, що дають змогу порівнювати особливості культурного розвитку своєї спільноти, реалістично оцінювати, виробляти власне бачення суспільного процесу. Беручи за основу риси раціоналізму, прагматизму і реалізму, індивід доповнює свій національний мікросвіт. Водночас, людина в сучасному світі, зазнавши впливу потужніших культурних пластів, може втратити елементи власних національних і культурних цінностей та стати суб'єктом, який сприятиме руйнуванню й втраті національної ідентичності. А тому на часі активізація роботи з удосконалення традиційних національних цінностей у тандемі із запозиченням позитивних рис із політики демократизації загальнолюдського культурного простору.

Вагомою складовою комунікації на сучасному етапі є діалог, що дає змогу реципієнту досягти певного консенсусу, погодитися з поглядами опонента, або ж навпаки, довести своє небажання розуміти та сприймати бачення з іншого боку через фактори непримиренності поглядів, думок, аргументації тощо. Проте зовнішній презентації діалогу завжди передує «діалог у середині свідомості або внутрішній діалог» [8, с. 311]. Внутрішній діалог людини кінця XX – початку XXI ст. пов'язаний із здатністю сприймати різнопланові погляди щодо розуміння світобудови, накопичувати у свідомості різнополюсні твердження, різні типи логічного мислення тощо. Це особлива здатність людини сказати собі «Ти»: «Через «Ти» людина стає «Я» [8, с. 21], що дає їй змогу усвідомити себе особистістю, «бачити самому себе» [8, с. 40].

Діалогічне сприйняття культурних пластів допомагає особистості цілісно сприймати навколишній простір, розуміти й відчувати себе як активного учасника сучасних подій на шляху між минулим і майбутнім, свою приналежність до цілісної духовної культури. Соціокультурні діалоги є синтезом взаємодії культур, що вибудовується на міжособистісному і міжнаціональному рівнях, в основі яких перебувають ідеї налагодження взаєморозуміння, здійснюються через прагнення досягти стану гармонійного єднання свідомості, розуму, суспільної моралі. Рівень культурного розвитку сучасної суспільної групи характеризується її здатністю брати участь у міжкультурному діалозі. Так, базові позиції зазначених думок акумульовано

в поглядах В. Біблера: «Аристотель існує і взаєморозвивається в одному (...) діалогічному (...) культурному просторі з Платоном, Проппом, Фомою Аквінським, Миколою Кузанським, Кантом, Гегелем, Хайдеггером, Бердяєвим» [4, с. 284]. Автор наголошує на «одночасності», виділяючи її як умову та можливість для спілкування й «діалогу різних трагедій» [4, с. 284]. Відтак, у сучасному суспільному просторі культура презентує «одночасність буття й спілкування різних людей – минулих, сучасних і майбутніх – культур, форм діалогу і взаємонародження цих культур» [4, с. 284].

Згадані фактори сприяють утвердженню нових умов співіснування суспільних груп у глобалізованому світі. Але сучасний культурний простір на теоретичному й практичному рівнях активно наповнюється національними цінностями, що, контактуючи між собою, формують нову культурну парадигму, вибудовуючи систему взаємостосунків у соціумі. З цього приводу Е. Тофлер наголошує, що в сучасному комунікативному просторі «необхідно викинути за борт хибне припущення, що велике різнобарв'я автоматично породжує напругу й конфлікт у суспільстві» [13, с. 661]. Проте культурний плюралізм лишається вагомим чинником налагодження контактів у сучасному світі, у якому провідні позиції займає визнання національної «різнобарвності в пошуках спільних цінностей» [17, с. 522]. Саме пошук спільного й відмінного різних соціальних груп, їх бажання зрозуміти різноплановість сусідів, як видається, дає можливість спільно, координуючи свої наміри, досягти якісних результатів у процесі міжкультурного діалогу.

Комунікаційні кроки є «раціонально-умотивованими» у налагодженні консенсусу [9, с. 173]. І визначальну роль у процесі з'ясування соціальної природи міжкультурних взаємозв'язків відіграють норми спілкування, що вибудовуються як на нормах традиційної культури, так і на специфічних рисах, пов'язаних із професійною діяльністю людини. Тоді міжкультурний діалог враховує спільні та відмінні риси морально-етичної складової представників різних культур, уникаючи тим самим нагромадження негативу в комунікації.

Ведучи мову за комунікаційний процес, вважаємо за доцільне звернути увагу на дискусію Ю. Хабермаса з Г. Гадамером, де перший звинувачує опонента в некритичному ставленні до мови діалогу. На його думку, мова наповнена ідеологією, а тому діалог у тому вигляді, в якому його аргументує Г. Гадамер, – це псевдодіалог, адже він не належить до вільного поля діяльності [17, с. 275]. Діалогічна комунікація, на думку Ю. Хабермаса, спрямована на досягнення взаєморозуміння, де учасники узгоджують свої дії. Він наголошує, що діалог неможливий у ситуації, коли представники різних

культур відстоюють тільки пріоритети власної групи. А звідси – тільки пошук спільних нормативних позицій здатен забезпечити повноцінну та рівноправну міжкультурну комунікацію. І основою комунікаційних процесів сучасності є принципи соціальної солідарності й відповідальності, виконання учасником діалогу поставлених перед собою завдань і зобов'язань, поваги законів, сімейних і загальнолюдських цінностей тощо.

На вагомості та необхідності подібних кроків наголошують, зокрема, матеріали в «Білій книзі Ради Європи з міжкультурного діалогу», принципово необхідним компонентом якого є визнання ідеї, прийнятих для всіх загальнолюдських цінностей і принципів, що складають основу загальнокультурних духовних якостей, які є ключовими умовами життя в єдності й різнобарвності [6, с. 3-13]. Міжкультурний діалог, як наголошується у «Білій книзі Ради Європи із міжкультурного діалогу»: «...вимагає наявності спільного ядра, що не залишає місця моральному релятивізму» [6, с. 22].

Отже, в результаті проведеного аналізу з'ясовано, що в діалозі культур домінує ідея необхідності пошуку універсальних норм, що дають можливість підкреслювати та утверджувати індивідуальні компоненти, уміння обирати й визначати найбільш оптимальні ціннісні концепти, здатні бути прийнятними для комунікації з представниками інших культур кінця ХХ – початку ХХІ ст. А, звідси, міжкультурний діалог сучасного періоду розвитку суспільства – це активна інформаційно-комунікативна система, спрямована на взаємодію культур на основі загальнокультурних нормативних критеріїв, за якими кожна національна ідентичність має змогу відкритися широкому міжкультурному загалу, зберігаючи самотність.

В означеному контексті варто наголосити на етнічній, конфесійній, професійній та інших складових комунікації, що сприяють розширенню діапазону обміну культурними цінностями, де кожен учасник діалогу екстраполюється як ціль і цінність, репрезентуючи автономність і рівноправність кожної культури. Тільки при зростанні значущості при міжкультурній взаємодії таких феноменів, як терпимість, прагнення зрозуміти опонента, уміння досягати консенсусу, можлива реалізація ідей міжкультурного діалогу в інформаційному просторі сучасного суспільства.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. *Естетика словесного творчества* / М. М. Бахтин. — М.: Искусство, 1986. — 426 с.
2. Бацевич Ф. *Словник термінів міжкультурної комунікації* / Ф. Бацевич. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [terminy-mizhkult-komunikacii...](#)

3. Башманівський В. І. *Діалог культур на сайтах ЗМІ Житомира за 2 2014 рік* / В. І. Башманівський // Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Вип. 1 / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. — Переяслав-Хмельницький, 2016. — С. 162-175.
4. Библер В. С. *От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век* / В. С. Библер. — М. 1991. — 417 с.
5. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
6. *Біла книга Ради Європи з міжкультурного діалогу*. — Страсбург: Рада Європи, травень 2008.
7. Бубер М. *Два образа веры* / М. Бубер. — М.: АСТ, 1999. — 592 с.
8. Бубер М. *Я і Ти* / М. Бубер. — М., 1993. — 92 с.
9. Гайденок П. П. *Прорыв к трансцендентному. Новая Онтология XX века* / П. П. Гайденок. — М.: Республика, 1997. — 495 с.
10. Дзюба І. М. *Україна у пошуках нової ідентичності: Ст., виступи, інтерв'ю, памфлети* / Вступ. слово М. В. Поповича. — К.: Україна, 2006. — 848 с.
11. Ортега-и-Гассет Х. *Восстание масс* / Х. Ортега-и-Гассет // Избранные труды. — М., 1997. — С. 45-46.
12. *Соціальна філософія: Короткий енциклопедичний словник* / Заг. ред. і уклад.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. — К.: ВМП «Рубікон», 1997. — 400 с.
13. Тофлер Э. *Третья волна* / Ред. П. С. Гуревич. — М.: АСТ, 1999. — [Електронний ресурс]. — Библиотека Гумер. — Режим доступа: <http://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Culture/Toffler/.19.php/.19.04.2012>.
14. *Філософський енциклопедичний словник* / За ред. В. І. Шинкарука. — К.: ВЦ «Абрис», 2002. — 744 с.
15. *Філософський словник* / За ред. В. І. Шинкарука. — 2. вид., перероб. і доп. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. — 800 с.
16. *Філософський словник соціальних термінів*. — Вид. 3-є, доп. — Х.: «Р.И.Ф.», 2005. — 627 с.
17. Хабермас Ю. *Моральное сознание и коммуникативное действие* / Ю. Хабермас // Перевод с нем., под ред. Д. В. Складнева. — СПб.: Наука, 2006. — 380 с.